

Poslední desetiletí jsou charakterizována růstem zájmu o vědecké postižení politických jevů v jejich jednotlivostech i komplexu, tj. jako politický proces. Příčinu lze vidět v podstatných změnách, k nimž v tomto období došlo právě v politické oblasti a které zásadně změnilly celou globální společnost. Oblast politiky se stala v mnoha směrech — aspoň nejpatrněji — nejdynamičtější oblastí sociální aktivity.

Věda o politice, politická věda či politologie (i politické vědy v širším smyslu) se stala vědou atraktivní a velmi brzy se na ni začaly klást konkrétní expertizní požadavky. Už proto, že právě v politice — v oblasti mocensky sankcionovaných rozhodnutí — se řeší objektivní, třídně podmíněné zájmy na základě uvědoměle, subjektivně zpracovaných podkladů pro rozhodování, majících celospolečenský dosah.

Věda o politice je vědou starou i novou — u Aristotela zastupovala celou vědu o společnosti tak, jako filosofie zastupovala veškerou vědu o přírodě a člověku. Z hlediska novodobého vývoje vědy je ovšem vědou mladou — její vznik je spjat především s politickými otřesy, které zasáhly buržoazní společnost v druhé polovině minulého století, a její rozvoj souvisí se všeobecným rozšířením státních zásahů do všech sociálních oblastí, s diferenciací státní a správní činnosti a se zmasovněním politiky — se vstupem neprivilegovaných jako aktivní tvořivé síly na politické dějiště.

I. Dvě koncepce politiky — dvě koncepce politické vědy

Dva přístupy charakterizují dvojí základní pohled na politiku v období revolucí 19. století a je to pohled, který se už podstatně nezměnil. Když A. de Tocqueville

napsal svou knihu *De la démocratie en Amérique* (1840), položil základ své teorie o demokracii jako soustavě orgánů, které svou činností musí udržovat rovnováhu rozporných snah. Politika se tak jevila především jako činnost vhodně uspořádaných politických institucí, které mohou minimalizovat vznikající konflikty. Prakticky ve stejné době píše své práce K. Marx. Pro něho je politika především projevem třídního konfliktu, který směřuje k revolučnímu rozuzlení.¹

V těchto dvou směrech se také zhruba pohybuje další výzkumný zájem o politiku a politické dění. Jednak jako věda o státu, moci a institucích, o způsobech, jimiž se vytváří a udržuje politický konsensus, o politickém chování a jeho faktorech, které určují stabilitu rozhodování. Pluralitní politický mechanismus se jeví jako nejvhodnější pro udržení konfliktů v potřebných mezích, jsou-li stanovena uznávaná pravidla. V tomto smyslu např. R. Dahrendorf vidí v „racionálním ovládní (Bändigung) sociálních konfliktů... jeden z centrálních úkolů politiky“.²

V druhém, marxistickém pojetí je věda o politice především vědou o konfliktu třídních zájmů, které se manifestují v organizované podobě politických sdružení, svazů, stran a státních institucí, o vzájemném vztahu třídního boje a politické organizovanosti, o formách politického boje, o vztahu politiky aktivizovaného předvoje a politické aktivity mas.³

Je-li pro buržoazní chápání politiky typické, že hledá především pravidla a uspořádání udržující v daných mezích politický konflikt, a tedy zachovávající celou existující politickou skutečnost, je pro leninské pojetí určující instrumentální pojetí politiky jako *politického boje*, v jehož

¹ K srovnání Marxovy a Tocquevillový koncepce se vyjadřuje např. S. M. Lipset, *Political Man*, New York 1959, s. 24–28, a J. Wiatr, *O sociologii*, Bratislava 1964, s. 81–85.

² R. Dahrendorf, *Gesellschaft und Freiheit*, München 1961, s. 23.

³ Interdependenci třídního boje a stranickosti vyjádřil např. Lenin: „Přísna stranickost je průvodním zjevem a výsledkem vysoce vyvinutého třídního boje. A naopak, v zájmu otevřeného a širokého třídního boje je nutno rozvinout přísnou stranickost.“ *Spisy* 10, s. 69.

revolučním vyústění jsou obsaženy momenty zrušení politiky.

Politika je také dvojím způsobem vřazena do širšího sociálního kontextu. Politická dynamika se hledá v různé hloubce sociálních příčin politických střetů a zvratů. Systém politických vztahů (politický systém) se v buržoazní interpretaci chápe především v propojení na skupinové požadavky a na jejich zpracování (přijetí, omezení, odmítnutí) mocenskými institucemi. Charakteristika základní funkce politického systému jako „autoritativní alokace hodnot“ (Easton) či jako prosazování ústředního hodnotového systému prostřednictvím ústředního institucionálního systému, nadaného autoritou a legitimního v důsledku konsensu většiny (Shils), ukazuje na poměrně úzký okruh, jímž se politickovědní zkoumání v nemarxistické orientaci zabývá. Sociální faktory se berou v úvahu jako ovlivňující funkci politických rozhodnutí a opatření — ale vždy jako blíže nerozlišený agregát vlivů a tlaků, od urbanizace po zmasovění vzdělání a kultury. Pozornost se věnuje právě mechanismům, v nichž instituce (resp. elity, které v nich operují) realizují panující hodnotový systém nebo systém rozdělování hodnot.

Marxistické pojetí politiky ve známém vzájemném závislostním vztahu základny a nadstavby prokazuje mnohem všestrannější propojení politických aktivit se strukturou výrobních vztahů, kde spolu se základním vymezením operačního prostoru politiky pomocí výrobních vztahů se ukazuje aktivní formující vliv politiky na sociální a organizační struktury ekonomických činností. Dynamika politiky je tak dynamikou mnohonásobně zprostředkovaných ekonomických („koncentrovaných“) zájmů tříd, v poslední instanci zápolících o funkčnost a udržení, resp. likvidaci existujících výrobních vztahů. Poslední desetiletí přináší nebyvalé množství důkazů právě pro potvrzení regulační role politiky v ekonomice, právě tak jako pro třídní schéma politického rozhodování v ekonomických strukturách.

Tato teoretická schopnost odlišit podstatné od nepodstatného umožňuje marxismu určit např. skutečný obsah autori-

tativnosti a autority jako charakteristiky politického. Jestliže buržoazní politická věda dodnes kolísá mezi určením autority jako legitimní moci ve weberovském smyslu či jejím určením jako faktické kontroly moci, je v marxistickém pojetí autorita jako kvalitativní znak společenské závaznosti státních politických rozhodnutí spojená s panujícími třídními ekonomickými, politickými, kulturními i myšlenkovými procesy.⁴ Tak ovšem i celá řada otázek je ve svém východisku kladena zcela odlišně: marxismus se neptá kazuisticky, kdy je ještě moc legitimní (při nesouhlasu určité části obyvatelstva) a nakolik porušování zákonů v určitém směru je podlomením autority. Zjišťuje, nakolik v tomto nepodřizování se zákonům je obsažen moment uvědomění si třídní podstaty konfliktu a v jakých směrech se může v uvědomělé hnutí za zrušení celého politického a právního systému přeměnit.

Historický determinismus marxismu tak umožňuje klást otázky konkrétně vzhledem k politické praxi. Mechanismus politických institucí — ať už na straně státu, nebo revolucionizovaných mas — intenzita jeho změn, proměny právních institucí uchopovaných různými třídami atd. byl podrobován vždy konkrétní analýze konkrétních zemí.⁵ Jsou-li marxistická a leninská zobecnění potom vždy konkretizací základní koncepce (zahrnutím nových znaků do pojmu politického boje a hledáním podstaty vyššího řádu pro politický boj), je generalizační proces v nemarxistické politické vědě poplatný formální logice. Šlo-li Leninovi o pochopení nové etapy politických bojů v souvislosti s novým komplexem ekonomicko-sociálních jevů imperialismu a jde-li v současnosti o to, postihnout tyto boje jako stránku celé nové epochy, kterou mohou současně hlouběji vysvětlit, pak buržoazní politologie hledá obecné modely politických dějů, modely, které pochopitelně při maximálním rozsahu uplatněných pojmů jsou obsahově stále chudší.

D. Easton se např. snaží zachytit obecný model přeměny vstupů ve výstupy v politickém systému. Snaží se postihnout, kdy a za jakých okolností se přání jed-

⁴ Marx-Engels, *Spisy* sv. 3, Praha 1958, s. 60 an.

⁵ Příkladem jsou zde jistě Marxovy práce z období francouzských politických převratů. Vedle obdob-

ných Leninových analýz z období obou ruských revolucí však stojí významná zobecňující práce Lenina *Sídť a revoluce*.

notlivců a skupin mění v požadavky, jakými cestami a kanály se požadavky kumulují, kombinují, a tím i redukují a nakonec přecházejí v politická rozhodnutí. Nelze popřít, že se zde mohou odrazit určité empiricky zjištělé procesy, že lze zachytit proces redukce a eliminace požadavků; co ovšem chybí, je právě rozlišení obsahu požadavků a obsažných hodnocení rozhodovacích struktur i rozhodovacích situací. Jestliže tedy nemarxistická politologie je s to podat diferencovaný a detailizovaný *popisný obraz* politických dějů, zůstává chudě abstraktní a povrchně konkrétní jako teorie *vysvětlující* tyto děje. Marxistická věda o politice je schopna podat vysvětlení zprostředkujících institucionálních a personálních činitelů v politice ze svého hlediska, které zásadně vymezuje možnosti i limitovanost politiky jednajících subjektů. V tom je její síla, schopnost zahrnovat nové jevy, „učit se“ z politické praxe. Je s to postihnout průběh obecného ekonomického zájmu do obecného zájmu politického, zprostředkovaného přes zvláštní sociální zájmy.⁶ Určitý odstup od konkrétních analýz těchto zprostředkovacích procesů však omezil marxistickou teorii a vytvořil možnost revizionistických výkladů právě této – pro socialismus tak důležité – problematiky.

Popisnost buržoazní politologie a z ní vyplývající možnost zpracování schematických modelů politických procesů umožňuje zpracovávat klasifikační a komparační škály. V tomto směru existují jak srovnání celých politických systémů, tak srovnání podle určitých institucí, považovaných za klíčové (srovnávají se zejména strukturální uspořádání vládních orgánů – tzv. government – nebo systémy politických stran). Podle strukturálního uspořádání systémů je klasifikace provedena např. ve známém schématu G. Almonda, který je často považován přímo za zakladatele politické komparatistiky.⁷ Pokus o dynamickou typologii představuje členění na typy tradiční, přechodné a moderní, které implikuje pojem politické modernizace a

snaží se o formulaci „vývojového modelu“. Měřítkem „modernosti“ systému, a tedy podkladem pro měření „vývojových deficitů“ však zůstává standardní západní politický systém, kde se zjišťuje stupeň oddělenosti sociálních a politických rolí, tzv. difúze moci ap.⁸ Marxistická věda o politice je pochopitelně značně skeptická k podobným pokusům, a to nejen pro jejich zřejmý ideologický podtext. Strukturální uspořádání politického systému totiž v první řadě odpovídá funkčním a cílovým znakům systému, které jsou určeny jeho třídně ekonomickou podstatou, kde tedy vazby mezi složkami politického systému a samy složky (navenek shodné) hrají v různých sociálně ekonomických formacích různou úlohu. Je potom iluzorní konstruovat jediné vývojové kontinuum při cílové protikladnosti systémů. Toto odmítnutí jistě neznamena zřeknutí se srovnávacích studií, ovšem za předpokladu přesného vymezení srovnávacích systémových znaků a činností i úrovně, v níž lze srovnávání uskutečnit.⁹

Jestliže jsme si dosud všímali zejména makrostrukturálních politických teorií, srovnatelných s přístupy marxistické vědy o politice, neznamena to, že jsme vyčerpali objekty zkoumání, které se přiřazují k politické vědě.

Značnou pozornost na sebe soustřeďují např. výzkumy politického a zejména volebního chování, kde byla vypracována řada hypotéz, hlavně pokud jde o stabilitu či labilitu stranické loajality. Markantní je zde soustředění na vlivy určitého prostředí (manžel, širší rodina, přátelé) působící na změnu přijaté loajality, která se primárně vyvozuje z ideologických a sociálních determinant (politická kultura, sociální status, vzdělání).¹⁰ Tyto výzkumy nepostihují radikální změny v politické orientaci velkých voličských skupin, tím méně procesy v posunu politických sympatií mas a jejich aktivní podpory určitých politických programů. Právě tímto směrem – k aktivnímu přesunu masové podpory politiky dělnické strany

⁶ Zdá se, že právě proto Marxova analýza byrokracie je dodnes obsahově nejkonkrétnější ve srovnání s řadou novodobých buržoazních snah o interpretaci tohoto jevu.

⁷ G. A. Almond, *Comparative Political Systems*, Journal of Politics, 3/1956. Členění politické systémy na typ angloamerický, kontinentální, předindustriální a totalitní.

⁸ Srovnej W. D. Narr, *Entwicklung der Politologie – Entwicklung der Gesellschaft*, Kölner Zeit-

schrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Köln, 1/1970.

⁹ Srovnej též zejména metodologické výhrady ke komparačnímu politickému výzkumu u J. Wlatra, *Miedzynarodowe badania porównawcze nad polityką*, Studia socjologiczne 2/1970.

¹⁰ Srovnej např. H. McClockey, H. E. Dahlgren, *Primary Groups Influence on Party Loyalty*, in: *Social Organization and Behavior*, New York 1964.

— směřuje zájem marxistické vědy o politice ve vztazích mezi stranou (program — taktika — vlastní zkušenost mas — propaganda — hesla) a masami (zkušenost — růst uvědomění — organizace). Oprávněně proto marxistická politická teorie zdůrazňuje, že nelze pochopit politické chování, není-li do něho zahrnut institucionální kontext jako část objektivní situace.¹¹ V těchto souvislostech je politologie téměř neodlišitelná od sociologie politiky, zatímco na druhém pólu politické vědy se někdy zdůrazňuje její neslučitelnost se sociologií: politika se chápe jako jedinečné a neopakovatelné rozhodování, nekantifikovatelné a postižitelné jen rekonstrukcí rozhodovací situace orgánů a rozhodovatelů. Blízké tomuto pojetí je zavádění „politických her“ jako zvláštní simulace politického rozhodování a uplatňování teorie her v politické činnosti.¹²

Analytický význam teorie her v sociální a politické oblasti uznávají ovšem i marxističtí autoři, i když její aplikabilitu pro socialistickou společnost vztahují zejména k typům „hry proti přírodě“ a k hrám, které nemají nulový součet, tj. kde hráči nestojí antagonisticky proti sobě, ale rozhodují se mezi vlastními cíli a kooperací.¹³

Značná vnitřní rozrůzněnost politicko-vědního zkoumání, pokud jde o zvolené stránky předmětu a použité metody, vede často ke sporům o zařazení samé vědy. Zdá se, že pro marxistický přístup by mělo být určující právě relativní vydělení politických činností osob, skupin a institucí jako komplexní „formy, v níž jednotliví příslušníci vládnoucí třídy uplatňují své společné zájmy“ (Marx), jako komplexních aktivit, které mají „prioritu před ekonomikou“ (Lenin) právě svou formující, organizující funkcí. *Nalézt relativně samostatné mechanismy zprostředkující ekonomické, sociální, kulturní a ideové procesy v činy a činnosti politické, postihnout způsoby, jimiž se promítají a prosazují politické programy a politické strategie v politických bojích zpětně do jednotlivých oblastí společenského života*, je zřejmý základním úkolem marxistické politické teorie. Jejím východiskem je

historickomaterialistický pohled na dějiny, jeho pojetí společenského vývoje jako přírodněhistorického procesu a určující členění společensko-ekonomických formací. Proces politického rozhodování — podmínek, tvorby a výkonu politických rozhodnutí — je základním vztahovým rámcem, vzhledem k němuž je v politické teorii nutné posuzovat veškeré ostatní sociální činnosti a děje. Zde také hrají výraznou roli poznatky sociologických disciplín, vysvětlující sociální determinaci těchto činností a umožňující politické aktivity konkrétně interpretovat. Orientační schéma této interpretace je v marxistické politické teorii vyjádřeno zejména závěry teorie dělnického hnutí, vědeckého komunismu, shrnujícího zákonitost sociálního a politického dějinného pohybu dělnického hnutí i jeho programových, strategických, ideologických a organizačních principů. Historická role dělnické třídy a teorie její realizace je pro politickou teorii určující kategorií v její teoretické a metodologické síti.

Takové zařazení politické teorie umožňuje také zhruba vyjádřit výzkumné meze i možnosti politickovědního zkoumání.

II. Možnosti a omezení politické vědy

Vydělení politické vědy i rychlý růst produkce v této oblasti na Západě je výrazem praktických politických potřeb. V nich je nutné vidět příčinu rychlého odklonu od popisných studií spíše juristického typu i od „institucionálně argumentované morální filosofie“ (Narr). Je možné souhlasit s marxistickými teoretiky, že mimořádný rozvoj politické vědy v USA a vyspělých kapitalistických zemích je úzce spjat s rozvojem státního monopolního kapitalismu, s rostoucím rozsahem i rozšiřující se činností státní mašinerie a se snahou postihnout praktické řídicí politické procesy v souvislosti s celkovým sociálně politickým děním.¹⁴ Souvisí jistě i se změnami v politických vztazích mezi jednotlivými systémy, které od integrace a spolupráce přes neutralitu ústí až v otevřený konflikt.¹⁵ Souvislost politického

¹¹ Srovnej J. Wiatr, *Angažovaná sociologie*, Praha 1970, s. 87 an.

¹² Srovnej R. C. Snyder, *Game Theory and the Analysis of Political Behavior*, in: *Politics and Social Life*, Boston 1963.

¹³ Srovnej *Informations- und spieltheoretische Aspekte in der soziologischen Forschung*, část III., Dietz Verlag, Berlin 1969.

¹⁴ Srovnej F. M. Burlackij, *Lenin — gosudarstvo — politika*, Moskva 1970, s. 175. Autor poukazuje i na to, že počet politologů se v USA za období 1954—1966 zvýšil ze 6000 na 15 000.

¹⁵ Na nutnost postihnout podstatu těchto vztahů v souvislosti se srovnávacím politickým výzkumem upozorňuje J. Wiatr, *Studia sociologicae* 2/1970.

zkoumání se snahou vypracovat odpovídající strategii politického boje vůči socialistickým zemím a zemím třetího světa vedla k oficiálně podpoře politickovědního výzkumu zejména ve Spojených státech. Rozvoj politické vědy je tedy produktem reálného politického konfliktu a různí představitelé této vědy také tuto její funkci uznávají jako danou.¹⁶ Tato skutečnost má pochopitelně i své důsledky metodologické. Je to — především ve výzkumu mezinárodních vztahů — spjatost některých orientací politické vědy s vojenskou politikou, projevující se ve změně technik výzkumu a používání nových technických prostředků: uplatnění výpočetní techniky v politických hrách a při propracování jednotlivých strategií ve „vývojových modelech“, využívání operačního výzkumu, rozvinutého k politickým účelům zejména ve vojenství atd.

V obecné rovině těsný styk politické vědy s praxí přivádí řadu teoretiků k závěru, že při politickovědním výzkumu nelze nikdy vyloučit hodnotící soudy. Uznává se většinou, že tzv. „wenn - dann hypotézy“ jsou přezkoumatelné bezhodnotově, ale že sama politika je volba mezi „dobrým a zlým“, v níž teoretik musí zaujmout stanovisko.¹⁷ Poměrně otevřeně vyjádřená stranickost nemarxistické politické vědy nemůže být podle našeho názoru důvodem k jejímu prostému odmítnutí, ale výzvou k jejímu překonání, k snaze uchopit zkoumaný předmět — politickou skutečnost — teoretickými prostředky, které vytvořil marxismus-leninismus.

Socialistická politická věda

Politický výzkum orientovaný na marxisticko-leninském základě by postupně a s vědomím teoretické a metodologické protikladnosti socialistické a buržoazní politické teorie měl výrazně přispět

- a) k odhalení souvislostí konkrétních politických aktů v celkové strategii imperialismu a zdrojů ideologického půso-

bení antikomunismu v oblasti teorie politiky;

- b) ke konkrétní analýze politických systémů v kapitalistických a rozvojových zemích z marxistického teoretického východiska (zpřesněním teoretické argumentace v polemice s buržoazní politikou, zejména z hlediska krizových projevů v buržoazní politice a rostoucí aktivizace revolučních sil);
- c) k vytváření stále přesnějších analytických nástrojů pro postžení politické skutečnosti v socialistických zemích (teoretickým postžením politických procesů v socialismu pro potřeby praxe, zejména stranických orgánů).

Přesvědčení o tom, že marxistická politická teorie by měla cílevědomě a organizovaně soustředit pozornost na klíčové otázky politických procesů — zejména na oblast třídní politických předpokladů politických rozhodovacích procesů, na jejich průběh a jejich realizaci — a přistoupit ofenzivně k jejich výkladu, se v posledních letech objevilo v různých vystoupeních vědců socialistických zemí.

Kniha F. M. Burlackého je — pokud je nám známo — v poslední době první velkou studií k otázkám teoretického zkoumání politiky z leninské pozice, která již rozvržením látky ukazuje na hlavní okruhy zájmu tohoto výzkumu.¹⁸ Autor se současně snaží formulovat i hlavní pojmová vymezení zachycující tento okruh. Značný okruh otázek, které by měl politický výzkum zkoumat (od vztahů mezi sociální a politickou strukturou, přes otázky politického významu hegemonie dělnické třídy a politické hegemonie marxistické strany v socialismu až po problematiku boje s revizionismem a analýzu kapitalistických politických systémů), formuluje stať J. Banaszkievicze, která nedávno u nás vzbudila dosti značnou pozornost.¹⁹ J. Wiatr, který zdůrazňuje společenský význam společenskovědního a politického zkoumání (vzhledem k jeho prognostické funkci a vlivu jeho výsledků na masu) jako sou-

¹⁶ O roli politologů v každé fázi politických rozhodovacích procesů mluví např. H. D. Lasswell, *The Future of Political Science*, New York 1963, s. 26. Shrnuté údaje uvádí F. M. Burlackij, 1. c., s. 177–186.

¹⁷ W. D. Narr, 1. c., s. 100. Easton uvádí, že typ proměnných a dat, které teoretik vyjímá, a způsob vztahů mezi nimi již samy ukazují jeho základní vztah k morálním premisám (*Political System*, New York 1959, s. 227). F. M. Frohlock píše, že politický

výzkum je již svým charakterem současně explanační a etický (*The Nature of Political Inquiry*, Dorsey Press 1967, s. 200).

¹⁸ F. M. Burlackij, *Lenin — gosudarstvo — politika*, Moskva 1970. Kniha je rozvržena do částí 1. Společnost a její politická struktura, 2. Buržoazní stát a revoluce, 3. Stát socialistického typu.

¹⁹ J. Banaszkiewicz, *Tendence a perspektivy marxistické politické sociologie*, Příloha k Tvorbě č. 6/1971 (orig. z r. 1969).

části společenské praxe, se zabývá v řadě prací otázkami politických vztahů a politického chování.²⁰

Uvádíme-li tyto některé práce, nevyčerpáme tím pochopitelně zdaleka produkci socialistických vědců v této oblasti, ale jde nám pouze o charakteristiku zájmů soustředěných k této problematice.²¹ V této souvislosti je nutné upozornit na to, že není terminologicky ujasněno zařazení disciplín zkoumajících politickovědní problematiku. Zde zřejmě hraje roli specifický proces ujasňování místa této tematiky v jednotlivých socialistických zemích. V polské literatuře převažuje její zařazení do politické sociologie, kterou však její představitelé nechápou jako odvětvovou sociologickou disciplínu, ale jako interdisciplinární zkoumání politiky.²² K obdobnému vymezení směřují některé sovětské charakteristiky se snahou formulovat i širší návaznosti; v tomto smyslu je nejobecnější teorie politiky chápána jako součást historického materialismu, teorie politiky střední úrovně se charakterizuje též jako sociologie politiky, která je pak přímo spjata s rovinou konkrétních politických výzkumů. Burlackij blíže člení vědu o politice na materialistickou teorii politiky, sociologické problémy politických systémů, vědu o řízení sociálně politických procesů, sociologii mezinárodních vztahů a světové politiky a problémy politické ideologie.²³

V ČSSR byl zájem o bližší vymezení politickovědního zkoumání vyjádřen diskusí k otázkám politické vědy v Nové mysli v r. 1966. Ve značné míře byl ovlivněn předcházející diskusí a posléze konstituováním vědeckého komunismu jako sociálněpolitického učení marxismu-leninismu, chápáného jako teoretická komplexní syntéza třídně sociálních, politických, kulturních a zčásti ekonomických procesů, pojatých z hlediska revoluční přeměny kapitalistického a výstavby socialistického řádu. Právě v návaznosti na vědecký komunismus (teoretický výraz sociální dynamiky z pozice dělnické třídy) se politická teorie či politická věda chápala jako relativně samostatný okruh výzkumu politických systémů a jejich inter-

systemových vztahů (mezinárodních politických vztahů), včetně teorie politických systémů. Tento směr politického zkoumání ovšem probíhal vcelku nezávisle na druhém směru, který vyrůstal z tradičních právních a státovědných přístupů a orientoval se na výzkum ústavních, exekutivních a volebních mechanismů a pravidel s větší či menší pozorností k sociologii institucí a právních vztahů. Na bázi tohoto „právně politického“ směru zkoumání byl ustaven také výzkumný tým ČSAV k otázkám čs. politického systému, jehož dílčí výsledky i publicistická vystoupení jeho jednotlivých členů dosti podstatně negativně ovlivnily veřejnost v období 1968–69. Jednostranná orientace těchto vystoupení na „restrukturaci“ státních orgánů, na pravidla reprezentace (voleb a úlohy politických stran), na pravidla a právní garance střetávání samostatných politických subjektů vytvořila iluzorní představu politického pluralismu jako souhrnu v podstatě formálních pravidel, v nichž se měl odehrávat už živelný střet zájmů legalizovaných nátlakových skupin. Politická praxe však prokázala, že sama „pravidla politické hry“ jsou výsledkem politického nátlaku a boje a že právě v „institucionální revoluci“ nešlo o nic jiného než o třídně politicky podložený útok na strukturní vazby socialistické politické soustavy, zejména o rozložení mocenských nástrojů socialistického státu.

Odpovědnost představitelů „právně politického“ směru v politické teorii (kteří se však za politology nikdy nepovažovali) za teoretické vyzbrojení jinak nekvalifikovaných výpadů politických publicistů je nepochybná, ať už jejich subjektivní úmysly byly jakékoli. Získaná negativní zkušenost nás ovšem přesvědčuje, jak politicky destruktivně může působit jednostranný přístup ke zkoumání politiky, je-li současně oslabena celková pozornost k výzkumu politických otázek, existuje-li výzkumný monopol určité skupiny v politické teorii a nedochází-li k teoretickým konfrontacím mezi výzkumnými kolektivy.

Směr, který v československé politické teorii vycházel z návaznosti na vědecký komunismus a charakterizoval oblast své-

²⁰ J. Wiatr, *Angažovaná sociologie*, Praha 1970 (orig. z r. 1965).

²¹ Určité shrnutí dat o orientaci v daném směru v socialistických zemích obsahuje Burlackého práce, l. c., s. 160–172.

²² J. Wiatr, *Studia sociologiczne* 2/1970, poznámka s. 39.

²³ Srovnej Burlackij, l. c., s. 43, 150.

ho výzkumného zájmu jako socialistickou politickou vědu, zůstal — v souladu s logikou své teoretické orientace — v krizovém období na bázi marxisticko-leninského výkladu politické skutečnosti.²⁴ Vztah takto pojaté politické vědy k sociologii politiky se formoval jako vztah odlišných disciplín, což vyplývalo jak z orientace politickovědních pracovníků,²⁵ tak z převažujícího chápání sociologie politických a právních vztahů jako oborové disciplíny sociologie.

Nedomníváme se, že odlišnost v charakteristice disciplín zkoumajících politickou skutečnost v různých socialistických zemích je odlišností podstatnou. Zásadní je shoda v nutnosti teoreticky zkoumat tuto oblast specifickými prostředky, hledat cesty ke konkrétnímu politickému výzkumu a přispět tak angažovaně politické praxi.

Východiska teorie politického systému

Hlavní možnosti vědy o politice jsou, podle našeho názoru, v analýze politického systému, a to jednak ve smyslu postupného vytváření teorie socialistického politického systému, jednak ve smyslu konkrétních teoretických analýz jednotlivých národních systémů. Zde by šlo — a již se to z části uskutečňuje — o jediný, i když dvousměrný proces postupné konkretizace obecných východisek a proces abstrakce, umožňující postihnout takové děje, jako je proces dynamizace a stabilizace systémů, transformace struktur vzhledem k růstu efektivnosti systému apod. Nedomníváme se, že by bylo vhodné preferovat jednu stránku tohoto vztahu, neboť vždy hrozí buď nebezpečí ulpění na zvláštnostech, které nakonec směřuje při generalizaci k úvahám „per analogiam“, resp. k preferencím určitého „modelového“ zvláštního typu, který slouží jako měřítko pro ostatní (viz zmíněná preference angloamerického typu jako vzoru „modernosti“), nebo naopak nebezpečí formulace akademických, spekulativních systémových modelů bez kontaktu s politickou praxí.

Pro marxistickou politickou teorii je určující explikační *vztah politického k ekonomickému a v něm obsažený třídně sociální obsah* politické dynamiky. Již tím

se podstatně diferencuje zkoumaný předmět a v kategorii obecného zájmu lze najít explanační vodítko k analýze politických aktů, resp. struktur, které je produkuje. Kategorie obecného zájmu, vztažená až k celku ekonomické struktury (a v tomto smyslu objektivní), umožňuje pochopit stupně, v nichž se obecný zájem stává uvědoměným, specifikuje se v sociálních požadavcích, střetává s jinými zájmy a přes tento střet vystupuje v nové obecnosti, v politickém usilování o celospolečenskou závaznost.

Historismus marxismu současně umožňuje pochopit vytvořené formy sociálního a politického střetu jako výsledek zrušených a zahrnutých forem minulých, jako konkrétní produkt politické geneze. Pro politickou analýzu je tato vývojová spjatost forem politických činností významná vzhledem k postižení specifičnosti (a neopakovatelnosti) určitých stránek politických dějů, institucionálního uspořádání atd.

Dialektická povaha marxismu konečně předpokládá vzít v úvahu trvalou interdependenci národních politických systémů a konkrétní globální vztahy (dané dnes existencí dvou světových soustav), včetně historických vývojových tendencí v těchto vztazích a jejich průmětu do vývoje jednotlivých systémů. Pouze tak je možné postihnout i *rozpornost* politických dějů a pochopit její místo v pohybu politických soustav a systémů.

Je-li toto rámeček, v němž lze s určitou přesností postihnout politické aktivity, pak v něm lze také uplatnit systémové přístupy, aniž se politická teorie vystaví nebezpečí, které tyto přístupy obsahují a na které — s větší či menší oprávněností — poukazují jejich kritici. Kritika směřuje zejména proti organicistnímu pojetí politického systému, tj. proti snahám izolovat jej vůči prostředí a omezit jeho styk na vztah vstupu — výstupu (H. J. Spiro), proti nepřesným vymezením hranic politického systému a jeho zúžení na stát (S. Finer) i proti pokusům formulovat cíl systému a vylučovat z něj disfunkční složky (F. M. Frohlock). Nepochybně se také budou stále znovu opakovat námitky proti statičnosti těchto systémových koncepcí,

²⁴ Viz např. též prohlášení *Za socialistickou politickou vědu*, Rudé práce 28. 3. 1970.

²⁵ Viz např. publikace VSP ÚV KSČ k otázkám

teorie politických systémů a k analýze jednotlivých politických systémů.

v nichž každá složka už svou existenci dokazuje svou funkčností.

Systémové pojetí skutečnosti tvoří v důsledné dialektickomaterialistické reinterpretaci jedno z východisek analýzy komplexních, zejména sociálních jevů.²⁶ V tomto smyslu také při analýze politické oblasti umožňuje nalézt podstatný vztah politických institucí a politiky aktivizovaných skupin, a to v složitě souvislosti proměňujících se politických a nepolitických kvalit jejich jednání. Burlackij např. chápe komunikační systémy jako prostředek spojující jednotlivce i skupiny s politickou mocí. Charakteristický rys politického systému vidí v monopolu státního donucení v celospolečenském měřítku a v aparátu tomu odpovídajícím; neztotožňuje však politický systém se státem.²⁷ Jako základní funkci politického systému vidí mobilizaci společenských sil a prostředků v zájmu dosažení obecných sociálních cílů formulovaných vládnoucími třídami; v kontextu ostatních systémů je pak jeho funkcí účast na integraci společnosti, rozdělování hodnot a vymezování cílů v ekonomické a kulturní oblasti. Wiatr, který termín politický systém používá ve smyslu souhrnu státních institucí, vztahuje také politické chování k moci, k společensky významnému rozhodování, jež se týká rozdělování statků.²⁸

V našem pojetí je politický systém neredukovatelný na stát a státní činnosti už proto, že dynamika systému je vysvětlitelná zejména jeho vnitřní rozporností, kterou představují státní a mimostátní politické aktivity. Při nepochybné dominanci roli státu vystupují politické asociace, resp. asociace politizované, jako dynamizující složky. Na poměru sil mezi nimi, tj. na podpoře jejich cílů závisí mezi ji-

ným stabilita státní moci, zejména to, zda skutečně může uskutečnit *monopol* legálního donucení.

Přitom základní odlišnost sociálně ekonomických formací určuje odlišnost vzájemných vztahů státních a nestátních složek politického systému a jejich zprostředkovanost vzhledem k třídním a sociálním zájmům. V obecné rovině bude tedy nutné vřadit do pojmu politického systému jeho cílovost jako výraz jeho sociální funkce – zachování a upevňování existujících výrobních vztahů.²⁹ V této cílovosti vidíme kořen *adaptační funkce* politického systému vůči všem příslušníkům společnosti i vůči institucím. Tato funkce je také určující pro vytváření, udržování, příp. přeměnu politické struktury, v níž se uskutečňují procesy politické mobilizace a aktivizace. Podle našeho názoru analýza konkrétního politického systému umožňuje postihnout stupeň protikladu vstupujícího do politické sféry ze sociální oblasti v konkrétních strukturních vazbách, určit konkrétní možnosti stabilizace systému, plnění jeho adaptační funkce i možnosti další politické aktivizace.³⁰ Tím ovšem analýza vytváří podklady i pro pochopení politické strategie revolučního hnutí, tj. konkrétní materiál pro další zobecnění ve vědeckém komunismu.

Pro marxistické pojetí a jeho tradici je tedy i při analýze politického systému určující vztahové hledisko vzájemného poměru politických sil, vyjadřujících základní třídní charakteristiky dané společnosti a určujících stabilitu státní moci. Buržoazní hledisko si všímá především mechanismů, jimiž se obsahově blíže neurčené požadavky artikulují, agregují a komunikují (Almond) a po vstupu do politického systému eliminují, kombinují a kumulují

²⁶ Srovnej V. G. Afanasjev, *Naučnoje upravljenje obščestvom*, Moskva 1968, s. 32, G. Klaus, *Kybernetika z filosofického hlediska*, Bratislava 1963, s. 88–98.

²⁷ F. M. Burlackij, c. d. s. 118–119.

²⁸ J. Wiatr, *Studia sociologiczne*, 2/1970, s. 41.

²⁹ *Wiatr, Angažovaná sociologie*, s. 87.

³⁰ Nemarxistická politologie v určitých představitelích odmítá „účel systému“ aspoň ve smyslu, že většina členů systému vůbec nemusí mít „systémové cíle“. Srovnej Frohlock, I. c., s. 171, A. Campbell, *The American Voter*, New York 1960, s. 543.

³¹ Termínem adaptace rozumíme v politickém smyslu nejen *přizpůsobování* činnosti jednotlivců, skupin a institucí normám vynutitelným legálním donucením, respektive jeho pohrůzkou, ale též tzv. *adjustaci*, tj. *uspořádání* vztahů mezi institucemi navzájem i mezi nimi a obecný směr k vyžadovaným aktivitám, a též *vybavování* institucí a občanů prostředky, jimiž se mohou aktivně politických činností účastnit. Právě v tomto smyslu lze

konkrétně postihnout typ a stupeň adaptačních opatření politického systému: omezenost práva zakládat politické asociace, omezenost vlivu povolených asociací na zákonná rozhodnutí (klauzule pro účast v parlamentu), větší vybavenost určitých asociací (stran) pro politický boj (státní dotace určitým stranám, odpis daní podporovatelům určitých stran, možnost využití státních sdělovacích prostředků apod.). Termínem mobilizace rozumíme využívání věcných i lidských zdrojů k dosahování systémových cílů, termínem aktivizace činnosti i výsledků činnosti politických institucí a asociací v jejich působení na veřejnost. Nesouhlasíme s kontradiktorním pojetím mobilizace (jako autoritativního aktu) a aktivizace (jako dobrovolného aktu) při charakteristice růstu politických činností.

Termínem politizace rozumíme rozsah politické aktivity a zainteresovanosti sociálních skupin na politických dějích jako výsledek mobilizačních a aktivizačních procesů.

(Easton), aby vystoupily jako pravidla, normy (rule-making, rule-application). V tradici tohoto přístupu je tedy sledování mechanismů, jimiž se dosahuje natolik efektivní legislativní a exekutivní činnosti, aby nedošlo ke stressu systému.³¹ Tento mechanismus se většinou nevysvětluje jako objektivně zájmově určený, ale jako výsledek činnosti institucí (chápaných obecně jako „uznávané vzorce aktivit a chování“ – Pennock), resp. elit, které v institucích prosazují své hodnotové systémy (Shils, Lutz); Easton formuluje obrazně podobnost hierarchie tzv. „gate-keepers“, kteří určují, zda a který požadavek a v jaké podobě dospěje až k výstupu, tj. k rozhodnutí.³² V této souvislosti se znovu setkáváme s úlohou pravidel, podle nichž se řídí počet „gate-keeperů“ a způsob jejich činnosti. Při „spontánních“ stavech (demonstrace, povstání) pravidla nepůsobí.

Ze zmíněného pojetí nepochybně vyplývá iluzorní – protože bezobsažná – představa o možnosti měnit „pravidla politické hry“ bez ohledu na jejich třídní obsah jakoby jen v zájmu větší efektivnosti systému, resp. jeho „demokratizace“, při nezbytné regulaci požadavků.³³ Reálné důsledky této koncepce se ukázaly názorně při změně „pravidel“ ústící v rozklad československého politického systému. Sama pozornost k mechanismům politických procesů přitom jistě má své plné oprávnění, pokud jsou obsahově pochopeny. Problém odpovídající formulace politických požadavků, jejich vzájemné konfrontace a vyústění v celospolečenské závěry je právě pro socialistický politický systém mimořádně významný už proto, že politická aktivizace mas je neoddělitelná od racionální a cílevědomé politiky strany a socialistického státu. Stejně tak způsoby, jimiž se sociální zájmy mění v politické a konfrontují se navzájem i s danou státní mocí, jsou významné pro pochopení politických procesů v nesocialistických systémech. Domníváme se, že k takovému pochopení je nezbytné použít obsahově

pojatého pojmu *politické struktury*, který umožní specifikovat obecné tendence odhalené marxisticko-leninskou teorií.

Pojem politické struktury

Vezměme např. obecnou tendenci přechodu od demokracie k reakci v monopolním kapitalismu, odhalenou vědeckým komunismem. Konkrétní podobu této tendence lze podle našeho názoru určit právě na proměnách a pohybu politických struktur jednotlivých zemí. K tomu je ovšem nutné i zde se pokusit o bližší vymezení samého pojmu.

V nemarxistické politologii se udržuje jednak starší pojetí politické struktury jako fixních vztahů mezi složkami politického systému, jednak pojetí, že struktura jsou kumulované *specifické vzorce* politických aktivit, v nichž se uskutečňují obecné funkce politického systému.³⁴

Vydeme-li z cílovosti každého politického systému, jak jsme o ní hovořili dříve, jeví se nám struktura jako určená právě vztahem k cíli a ke konkrétním možnostem systému plnit adaptační (a adjustační) funkci. *Struktura jako souhrn reálných (právních i politických) vazeb mezi institucemi, skupinami i politicky jednajícími jedinci zahrnuje formy jejich styku i metody řešení problémů, které z nich vyplývají.* Podle našeho názoru je struktura konstantní pro určitý stav chování politického systému, vyjadřuje jeho konkrétní identitu a je výsledkem jednak politických tlaků na systém, jednak – a zejména – výsledkem reagování systému na tyto tlaky v souladu s jeho cílem. Strukturní změny chápeme jako změny systémového chování, kdy systém mění v zájmu cíle svou konkrétní identitu, aby zvládl nové podmínky, změny podmínek atd. a zachoval se ve své třídě politické podstatě.³⁵

Konstantní a proměnlivá stránka v chování politického systému vede k tomu, že u některých marxistických autorů se odděluje struktura a politický režim. Burlac-

³¹ Easton považuje stress systému za důsledek ztráty podpory vzniklé neplněním požadavků; příčiny vidí v přílišném rozsahu požadavků a v dlouhém čase, který systém potřebuje pro zpracování, tj. v neschopnosti vytvářet výstupy.

Je zřejmá blízkost tohoto pojetí Lasswellové koncepci legitimacy a efektivnosti politického systému jako předpokladu jeho stability.

³² D. Easton, *A System Analysis of Political Life*, New York 1965, kapitola 6.

³³ Easton skutečně v pravidlech činnosti gate-

-keepers vidí základ rozdílů mezi diktaturou a demokracií.

³⁴ Frohlock shodně s Levym např. uvádí, že při známé obecné funkci každého politického systému (např. „autoritativní alokace hodnot“) je struktura „pole“, v níž funkce konkrétně operuje tím, co liší systémy mezi sebou, je proměnlivou složkou systému. L. c., s. 93.

³⁵ Často uváděný přechod od IV. k V. francouzské republiky chápeme tedy jako strukturní změnu v zájmu zachování systému jako celku.

kij např. chápe politickou strukturu jako souhrn konstantních složek politického systému,³⁶ od níž odlišuje politický režim jako systém metod uskutečňování státní moci ve vztahu k právům a svobodám mas.³⁷

Nedomnívám se, že v otázkách vymezení základních politickovědních pojmů by šlo o rozdíly zvláště podstatné. Pojem politické struktury se nám však jeví jako vhodný pro komplexní postižení rámce, v němž se stýkají státní i nestátní politické aktivity, v němž je zachycena obecná cílovost (ekonomicko-třídní podstata) politického systému i pružnost jeho reakcí. Navíc lze pak přistoupit k určitému srovnávacímu výzkumu politických struktur se shodným sociálně politickým obsahem. Např. pokud jde o socialistické politické systémy, bylo by možné srovnávat členitost vazeb mezi sociální a politickou strukturou, zejména podle přímosti vztahu „sociální skupina -- politická akce -- rozhodnutí“, podle přímosti a zprostředkovanosti vztahu „akce — orgán — rozhodnutí“, podle kombinace rozhodnutí a zpětnovazebních informací o účinnosti rozhodnutí atd.

Z hlediska analýzy a srovnávání politické struktury kapitalistických zemí by bylo možné postihovat určité komplexní jevy, charakterizující např. depolitizaci (tj. byrokratizaci) rozhodnutí v oblastech „politické vůle“, vyjímání určitých základních otázek z pravomoci zastupitelských sborů a jejich podřizování exekutivním a „expertizním“ orgánům ap., které srovnány se stupněm politické aktivizace (resp. apatie) občanů mohou vyjádřit konkrétně stupeň „přechodu od demokracie k reakci“.

Pojmeme-li takto strukturní analýzu, ukazuje se dosti omezená možnost pro obecnou komparaci struktur s odlišným sociálně politickým obsahem. Odlišnost systémových cílů vytváří logickou odlišnost i ve směru jeho adaptivních funkcí

a v uspořádání politických struktur. Jiná je závislost substruktur a řešení jejich vztahů. Určité možnosti pozitivního srovnání se jeví v oblasti shodných problémů (např. řešení národnostních vztahů v politice), ovšem většinou v dílčích vztazích (federalismus — unitární stát, lokální politika ap.).

Pracovníci v oblasti socialistické politické vědy mají dost negativních zkušeností ze snah buržoazních politologů nalézt obecné typy politických systémů podle strukturních srovnání. Dichotomie „demokratických“ a „autoritativních“, resp. „totalitních“ struktur, opřená třeba o mechanické srovnání počtu politických stran, sice dnes již explicitně nepřevažuje, ale zůstává jako zamlčený apriorní soud v řadě úvah.³⁸ Koneckonců od ní se odvíjí již zmíněná představa o možnostech změnit strukturní pravidla, aniž by byl zasažen systém, kterou např. tak bezostyšně propagoval J. Sviták.³⁹ Oč mu šlo, říkal později dosti zřetelně: „... je komunistická strana ještě vůbec schopna řešit otázky národa a státu podle základních pravidel evropské politiky...?“⁴⁰ Tato „evropská pravidla politiky“ (vyjádřená nejasně „suverenitou lidu“ ap.) měla být právě trojským koněm rozkladu existující politické struktury v Československu.

Komplexnost politické struktury má svůj výrazný důsledek v tom, že dílčí změna se vždy promítne do celku vazeb: např. jen reorganizační dílčí změna nemůže zefektivnit fungování systému, protože struktura si brzo změnu přizpůsobí, na druhé straně pak „zavedení“ nějaké substruktur z jiného strukturního komplexu (a izolovaně od něho) může způsobit rozpad celé struktury. V tomto druhém smyslu např. „svoboda tisku“, převzatá z kapitalismu, bez ekonomických, sociálních a politických kontrol působila destruktivně v naší struktuře, neboť zde přestaly působit socialistické regulativy sdě-

³⁶ Burlackij, I. c., s. 383 a n. V tom se shoduje s obecnou charakteristikou struktury jako vnitřní organizace systému např. u Afanasjeva, I. c., s. 149 a n.

³⁷ Burlackij charakterizuje režim také jako „nejpodstatnější rysy praktického fungování politické organizace společnosti“. L. c. 140.

³⁸ Viz např. materiály sekce *Recent Research on Typologies of Political Regimes* VII. kongresu IPISA v Bruselu 1967.

³⁹ S pseudovědeckou terminologií mentoroval J. Sviták dělníky: „Termín totalitní diktatura ... je přesný odborný termín... Totalitní diktatura je určitá forma vlády, nikoli třídní charakteristika státu a společnosti, je to způsob ovládnání jedné

třídy druhou... Nahradit totalitní diktaturu socialistickou demokracií, aniž bychom se vzdali socialistických vymožeností... to je základní problém dneška... představitelé obrodného hnutí dnes už otevřeně žádají... likvidaci rozhodujícího vlivu aparátnické byrokracie ve státním a stranickém životě“ (*Otevřený dopis dělníkům a technikům Dolu Doubrava v Ostravě*, LL, 18. 4. 1968). Zonglérské spojování slov, mající vyvolat dojem, že „aparátníci“ (jako třída?) ovládli společnost a že zbavit je vlivu znamená vytvořit socialistickou demokracii, není ovšem původní. Jeho smyslem však byla „malíčko“ — rozbit existující politické vazby, a tím i konkrétní systém.

⁴⁰ *Důsledky slov*, LL z 18. 7. 1968.

lovacích prostředků ze strany čtenářů, politických a společenských organizací, státu ap.

I z tohoto důvodu jsou podle našeho mínění komparační možnosti, i pokud jde o jednotlivé politické substrukтуры, mezi socialismem a kapitalismem dosti omezené. Postihováním strukturních vazeb lze však zjišťovat zařazení konkrétních substruktur ve fungování jednotlivých politických systémů. V tomto smyslu lze v souvislosti se závěry buržoazní politologie také předjímat určité „erozní“ ideologické i praktické aktivity namířené proti socialistickým zemím a argumentované jim předcházet.

Samostatným úkolem socialistické politické vědy bude analyzovat konkrétní fungování jednotlivých struktur v socialistických politických systémech (včetně komparativního výzkumu) a zachycovat integrační tendence v nich. Otevírá se tak možnost i reálných podnětů pro optimalizační opatření v socialistických strukturních.

Socialistický politický systém musí ve svých základních charakteristikách vyjadřovat pohybové tendence vlastní přechodu od kapitalismu ke komunismu, především tendenci k odumírání státu jako státu politického. Leninovy předpoklady o této tendenci ovšem nelze převádět na maloburžoazní anarchistické představy o likvidaci a omezování řídicích funkcí autoritativních celospolečenských rozhodnutí a o „beztřídním“ charakteru socialistického státu. Leninova myšlenka je jednoznačně určena Marxovým závěrem o celém historickém období oddělujícím kapitalismus od komunismu, pro které je nezbytná diktatura proletariátu novým způsobem demokratická i diktátorská.⁴¹ V této třídně jasně určené charakteristice pak platí, že „čím více se účastní všechen lid přímo výkonu funkcí státní moci, tím méně je třeba této moci“, při nezbytnosti zavést „nejpřísnější kontrolu míry a spotřeby prováděnou společností a státem“.⁴²

Z institucionálního hlediska jde pak o proces, který spolu s rozbitím staré státní mašinerie ruší i buržoazní parlamentarismus a nahrazuje jej novým systémem zastupitelství, který spojuje moc zákonodárnou a výkonnou a podřizuje ji přímé kontrole mas. „Pracovní ráz“ nové veřejné moci a její přímé organizované spojení s masou („stát je proletariát zorganizovaný v panující třídě“) umožňuje plnit dvoj-
jediný politický úkol – „potlačit svržené vykořisťovatele a zorganizovat všechny pracující a vykořisťované masy pro novou soustavu hospodářství“.⁴³ Právě zde, podle našeho názoru, je vyjádřen politický úkol, který trvalým plněním směřuje k překonání politiky i jejího zdroje v třídním rozdělení společnosti.

Cílevědomost tohoto procesu, nemyslitelného bez masové účasti na správé a zorganizovanosti mas pro socialistickou soustavu hospodářství, vyjádřil Lenin znovu po prvních zkušenostech sovětské republiky, když systém charakterizoval jako „formálně nekomunistický, pružný a poměrně rozsáhlý, velice silný proletářský aparát, pomocí kterého je za vedení strany uskutečňována diktatura třídy“.⁴⁴

Z uvedených charakteristik vyplývá, že proces, v němž se mění a rozvíjejí vztahy v hospodářské soustavě za účasti organizovaných mas a v němž masy také vstupují do výkonu státních funkcí, v němž strana, spojená s nimi přímo i prostřednictvím zájmových organizací a orgánů moci, připravuje podstatná rozhodnutí a vede pracující k jejich plnění, že tento proces nepřipouští trvalé a dlouhodobě neměnné strukturní vazby ani v politice. Trvalý proces restrukturalizace politických vazeb je imanentní socialistickému politickému systému a uskutečňuje se v souladu s rozvojem výrobního systému za předpokladu strany spjaté s masami, strany přísně ukázněné, která zajišťuje, že dělnická třída plní svou organizátorskou roli.⁴⁵

Hypoteticky tedy můžeme vyvodit, že relativní stabilita socialistického politického systému závisí na:

- a) přímosti oboustranné komunikace mezi stranou, jako vedoucí politickou silou, mocenskými orgány a organizacemi mas,
- b) efektivním zpracování podnětů pracujících státními orgány za rostoucí účasti občanů,

⁴¹ V. I. Lenin, *Stát a revoluce*, Praha 1950, s. 31.

⁴² V. I. Lenin, *l. c.*, s. 37, 78.

⁴³ V. I. Lenin, *l. c.*, s. 24.

⁴⁴ V. I. Lenin, *Dětská nemoc levičáctví v komunismu*, Vybrané spisy II, 1950, s. 568.

⁴⁵ V. I. Lenin, *l. c.*, s. 565.

- c) přímosti podnětů a jejich realizaci ve společenských organizacích,
- d) regulačních vazbách mezi všemi složkami systému, včetně nezbytného stupně represe.

Mimořádnou roli hraje stupeň akceptace stranických politických směrnic orgány, organizacemi i obyvatelstvem a stupeň akceptace podnětů sociálních skupin a jejich realizace v různých oblastech státními a nestátními složkami systému. Především proto, že nesoulad se zde promítá z politické do hospodářské oblasti, zpětně vyvolává politická napětí a v rozporu se základní pohybovou tendencí socialistického politického systému ústí v byrokratizující jevy ve správě a anarchizující jevy ve společnosti.

Zde se také otvírá široká problematika politického vědomí a politického chování, včetně možností jeho výzkumu a stále přesnějšího propracování jeho metodologických východisek. Marxistická sociologie politiky kritizuje oprávněně behavioristické pojetí, vydělující člověka ze souvislosti jeho skutečných (zejména institucionálních) podmínek, a v tomto smyslu vyžaduje *odpovídající* zařazení anketových technik do ostatních výzkumných postupů. Její snahou je postihnout sociální příčiny určitého politického chování skupin i jednotlivců vůči politickým institucím i příčiny jeho změn.⁴⁶ Zde je sepětí výzkumného zájmu sociologie politiky a politické vědy mimořádně těsné právě tak jako při formulaci a vytváření pojmových struktur (politický postoj, politický zájem, politická role aj.), vyjadřujících vztah skupinového chování a „chování“ politických institucí.

Vzhledem k uvedeným návaznostem může politická věda přispět svou analýzou k poznání reálného stupně stabilizace socialistického politického systému a k formulaci závěrů přispívajících politické praxi. Východisko vyplývající z pohybové tendence tohoto systému a vyjádřené vědeckým komunismem přitom v podstatě určuje směr takového zkoumání.

Závěr

Oblast teoretického výzkumu politiky je postžitelná jen souhrnem různých vý-

zkumných přístupů pokrývajících nejen politické jevy samé, ale postihujících i jejich determinovanost, návaznost a dosažnost pro ostatní oblasti sociálního života. Relativně samostatná sféra politickovědního výzkumu – sféra podmínek, tvorby a výkonu politických rozhodnutí – je současně postžitelná jen při uplatnění východisek, která zahrnují podstatná určení společenské dynamiky v současné epoše. Marxisticko-leninská teorie společnosti a konkretizované závěry vědeckého komunismu pro sociálně politický pohyb v epoše přechodu od kapitalismu ke komunismu umožňují formulovat východiska pro socialistickou politickou vědu, která svým důrazem na třídní podstatu politických procesů je s to odhalovat reálné příčiny vývojových změn v různých politických systémech.

Dialektickomaterialistický, stranický přístup umožňuje pochopit každý politický systém jako cílový komplex, jehož adaptační funkce je určena typem vztahů dané sociálně ekonomické formace a uskutečňuje se v konkrétní struktuře politických vztahů. Tato struktura, v níž určující místo mají vazby mezi státními a nestátními složkami systému, dává systému jeho konkrétní identitu, identitu stupně politických bojů, resp. stupně masové participace na tvorbě a realizaci státní politiky.

Tento přístup také umožňuje skutečnou, nikoli vnější komparaci mezi politickými systémy. V ní lze postihnout shodné procesy politické dynamiky v systémech stejného typu a též podstatně protikladný vývojový pohyb v politických systémech kapitalistických a socialistických. Stranický přístup je zde zbraní proti těm teoriím, které v konvergenci systémů nebo v dichotomii „demokratických“ a „totalitních“ systémů chtějí zastřít třídní obsah skutečných politických procesů. Je zbraní i proti formalizujícím politickoprávním koncepcím, které zčásti ovládly veřejné politické mínění v letech 1968–69 a v nichž představy o pouhé změně „politických pravidel“ skrývaly možnost skutečné destrukce socialistické politické moci v ČSSR.

Socialistická politická věda, zjišťující dynamiku intersystémových i intrasysté-

⁴⁶ J. Wiatr, *Angažovaná sociologie*, s. 87, uvádí tomu odpovídající širokou charakteristiku politického chování – všechny formy účasti na výkonu

moci nebo boji o moc, tedy i veřejné projevování vlastních názorů s cílem působit na veřejné mínění nebo vládnoucí politické skupiny.

mových politických vztahů klade též důraz na analýzu politického chování sociálních skupin a úzce zde navazuje na poznatky sociologie politiky. Vytváří se možnost marxistickou interpretací výsledků konkrétních výzkumů a jejich zařazení do systému poznatků, formulovaných vědeckým komunismem, vyjádřit prognostické závěry pomáhající politické praxi.

Резюме

Роган Р.: Возможности политической науки

Область теоретического исследования политики можно охватить только путем целой системы различных исследований, охватывающих не только сами политические явления, но и различающих их детерминированность, взаимосвязанность и достижения для остальных областей социальной жизни.

Относительно самостоятельная сфера политико-научного исследования — сфера условий, создания и выполнения политических решений — может быть одновременно понята только при применении взглядов, включающих в себя существенные определения общественной динамики в наше время. Марксистско-ленинская теория общества и конкретные выводы научного коммунизма для социально-политического развития в эпоху перехода от капитализма к коммунизму дают возможность сформулировать исходные пункты для социалистической политической науки, которая благодаря своему подчеркиванию классовой сущности политических процессов в состоянии выяснить реальные причины изменений в развитии различных политических систем.

Диалектико-материалистический, партийный подход дает возможность понять каждую политическую систему как комплекс целей, адаптационная функция которого определена типом отношений данной социально-экономической формации и осуществляется в условиях конкретной структуры политических отношений. Эта структура, в которой определяющее место занимают взаимосвязи между государственными и негосударственными составными частями системы, дает системе ее конкретную идентичность, идентичность ступени политической борьбы или ступени массового участия в создании и реализации государственной политики.

Такой подход делает возможной действительную, а не внешнюю компарацию (сравнение) между политическими системами. В ее рамках можно понять сходные процессы политической динамики в системах одинакового типа, а также существенно противоположное развитие в политических системах капиталистических и социалистических. Партийный подход здесь препятствует тем теориям, которые в конвергенции систем или в дихотомии «демократических» и «тотальных» систем хотят прикрасить классовое содержание действительно политических процессов. Он является также оружием

в борьбе против формализующих политико-юридических концепций, частично овладевших общественным политическим мнением с 1968 по 1969 гг., при которых представления всего лишь об изменениях «политических правил» скрывали возможность действительной деструкции социалистической политической власти в ЧССР.

Социалистическая политическая наука, определяющая динамику интерессистемных политических отношений и интерессистем, подчеркивает важность анализа политического поведения социальных групп и в этом направлении исходит из данных социологии политики. Она создает возможность марксистской интерпретации результатов конкретных исследований и их включения в систему положений, сформулированных научным коммунизмом, возможность для формулирования прогностических выводов, помогающих в политической практике.

Summary

Rohan K.: Possibilities of Political Science

The area of theoretical investigation into politics can be apprehended only by an aggregate of various approaches not only covering the political phenomena themselves but also grasping their determination by, connections with and import for the other areas of social life.

For the time being, a relatively independent sphere of political-scientific research, i. e. the sphere of the conditions, creation and administration of political decisions, is apprehensible only in employing starting-points involving the substantial determination of social dynamics in the contemporary period. The Marxist-Leninist theory of society and concretized conclusions of scientific communism as regards social-political motion in the period of transition from capitalism to communism enable us to formulate starting-points for the socialist political science which — by emphasizing the class substance of political processes — is capable of bringing to light the real causes of developmental changes taking place in various political systems.

The dialectical-materialistic party approach makes it possible to conceive every political system as a target complex whose adjustment function is determined by the character of relations prevailing in the given socio-economic formation and is realized in the concrete structure of political relations. This structure, where connections between State and non-State components of the system are of decisive significance, provides the system with its concrete identity, the identity of the extent of political struggles or of the extent of mass participation in the creation and realization of State policy.

This approach also facilitates a real — not a superficial — comparison among political systems. This renders it possible to grasp identical processes of political dynamics within systems of the same type, as well as the substantially contradictory developmental

motion in the capitalist and socialist political systems. Here, the party approach is a weapon against such theories which strive to disguise the class content of actual political processes in the convergence of systems or in the dichotomy of democratic and totalitarian systems. Simultaneously, it is a weapon against formalizing political-legal conceptions which have, in part, dominated the public political opinion in 1968—1969; these contained ideas of a mere change of political regulations implying the possibility of a real destruction of the socialist political power in Czechoslovakia.

The socialist political science investigating the dynamics of inter-system and intra-system political relations also emphasizes the necessity of analysing the political behaviour of social groups, thus intensively utilizing the findings of the sociology of politics.

The Marxist interpretation of the results obtained by concrete researches and system analyses thus presents the possibility to concretize the conclusions formulated by scientific communism and to arrive at prognostic conclusions aiding political practice.